

Մ Լ Ր

ՈՒՍՈՒՄՆ ՀՆԳԵՏԱՍԱՆՈՐԵԱՅ

Հրատարակելու 8րդ և 22րդ:

Ստորագրելու և ընկերացողաց թանգարանը: Ի Մեծ Կոթնի 6:

Տարեկան գին	Դրամներ	Կոպեկներ	100
Վեցամսեայ	«	«	60
Օրոր երկնիքի բաժանարար եղանակը համարձակ և անփոփոխ է:			

8 ՆՈՅԵՄԲԵՐ

Ա. ՏԱՐԻ 1860

ԹԻԻ 5

ՓՐԿՉԻ ՎԼԻԺԵՐԵՆԵՐ

Ազգային խնդրոյ մը վրայ խօսիլը մենք անհիշատակ ծանր գործ մը կը համարենք, որ եթէ, հրապարակական թերթի մը պաշտօնը մեր վրայ առած ըլլալու համար, ի խղճէ պարտաւոր չըլլայինք, բնաւ անանկ խնդիրներու խառնուելը չպիտի ուզէինք: Բայց հրապարակական թերթի մ'ատանկ խնդիրներու վրայ ազատ խօսիլը ալ որչափ կարեւոր է, (մանաւանդ հիմայ որ ազգը Սահմանադրութեամբ մը, այսինքն յանուն ժողովուրդին իր ընտանի գործողութեանց մէջ կը կառավարուի), այնչափ ալ վտանգաւոր է: Ըստ որում աս թերթերուն ժողովուրդին բերանը դրած բաներն, անոր մէջ յառաջ բերած զգացումներն ու կիրքերը, կամաւ թէ ակամայ, մի և նոյն կարելիութեամբ ազդէ կամ դէշ, օգտակար կամ վնասակար կրնան ըլլալ: Եւոր համար երբոր անցած թերթերն ուս մէջ Փրկչի վարժարանի խնդրոյն վրայ նամակ մը հրատարակեցինք, վարանման մէջ ինկանք թէ արդեօք ազգային ժողովներուն գործունէութեան առանձն առած եղանք, կամ թէ արդեօք ժողովուրդին մէջ խակ ու տարածում չարժուանք ծնուցանելու դժբախտութիւնը պիտի ունենայինք: Բայց աս անգամ ազգային պաշտօնական համարուած Մասիս լրագրոյն մէջ նոյն խնդրոյն, որուն ինք սկիզբ ըրած էր, համարձակ ու վստահ բարբառով իբրեւ ան նամակին պատասխան կրկին յառաջ բերուիլը տեսնելու ան վստահ համարձակութիւնը Մասիսը մեզի պաշտօնական ձայնի մը պայծառ արձագանքը կարծել տուաւ: Ուստի խնդիրը մեր տեսու-

թեամբն ալ պարզաբանել հարկ եղաւ: Եւս պէս մեր նպատակը խնդրոյն վրայ մեր տեսութեան կէտերը յառաջ բերել ըլլալով, բնաւ անձի մը հետ, ով որ կ'ուզէ ըլլայ, խնդիրն յուզուած տեղեւոյն վերաբերութիւն ունեցող կամ չունեցող, անոր ի նպատակ կամ հակառակ կարծուած, բնաւ անձի մը հետ բան չունինք:

Ես խնդրոյն համառօտ պատմութիւնը, եթէ չեմք սխալել, աս է: Փրկչի հաստատութեան ի պաշտօնէ վերաբերութիւն ունեցողներէն ոմանք իրենց բոլոր կամ գլխաւոր ուշադրութիւնն անոր մէջի վարժարանին վրայ դարձուցած, և իրենց լուսոյն կամ գաղափարներուն համեմատ անիկա աստիճանի կամ չափի մը հասուցած էին: Ուրիշները նոյն վարժարանին վրայ տարբեր տեսութիւն ու գաղափար ունենալով, իրին վիճակին կամ ձեւին մէջ իրենց տեսութեանը համեմատ փոփոխութիւն մը յառաջ բերել ուզած են: Ես տարբեր տեսութիւններն ու գաղափարները երկու կողման մաքառման առիթ տալով, իւրաքանչիւր կողմը յաղթասիրելու ջանքով իր դատին համար փաստաբանելու ատեն, ժողովուրդն իրին բուն վիճակին վրայ անստորութեան մը մէջ իյնալով, վարժարանին նիւթական միջոցները նպատակը մասին չեզոքութիւն բռնած է: Որով բարեկարգութեան գործը կախ մնալով, վարժարանին համար յետին կարօտութեան վիճակ մը հետեւած է: Արդեւ կողման իրին վրայ ունեցած տարբեր տեսութեան ծագած մաքառման վեճին մէջ, արդեօք անձնասիրական ու շահասիրական կիրքեր իրենց խաղաղացած են, մեզի ծանօթ չէ: Եւ կարծեօք մարդոց սրտերուն գաղտնեայր դատաւոր

ըլլալ չենք ուզեր: Բայց ամենէն ցաւալն բանը ըստ մեզ սա է, որ վարժարանին անկարգութիւնները վերցընել ուզուած ատենն, անանկ միջոց մ'ընտրուած է որով անկարգութիւնները վերնալու տեղ, վարժարանին գոյութիւնը կը վերնայ: Վարժես թէ, իբրեւ յետին միջոց, հաստատութիւնը կործանել կ'ուզուի, որ կողմնակցութիւնը կործանի: Ար ներքին մեզի բոլոր անոնք՝ որոնք ինչ և իցէ կերպով մ'աս ճամբուն աշխատած են, ինչպէս ըսինք, անձերը մեզի պատուական են, և կարծիքներ՝ ինչ կ'ուզեն ըլլան՝ յարգելի: Բայց ընտրուած միջոցներուն յառաջ բերած ու բերելու արդիւնքը կ'ուզենք ցուցնել: Վարժարանին տկար ու քիչ շատ զօրաւոր կողմերը հաւասարապէս տկար երեցընելով, վարժապետներուն ու դաստիարակներուն բնաւորութիւնը, տղոց յառաջադիմութեան վիճակը, կրթարանի ու զգաստարանի անուան պատիւ ընող դաստիարակութեան բարոյականութիւնը տխուր, մութ ու ձախորդ դոյներով իրի մը պարագաները բուն իրեն զանազանել չգիտցող ժողովուրդին աչքին առջեւ նկարելով անիկա զգուեցընել, անոր բարեբարելու յօժարութիւնը բթացընել, անիկա իւր գործունէութեան եռանդին մէջ պաղեցընել, շնտակ սկզբունք չեն: Բարեբարողին խրախոյս տալով, ու բարեբարեալը քաջալերելով է որ անկարգութիւնները կը վերան, թերութիւնները կը շփուին:

Մտնք կերպով մը դպրոցին դէմ եղած գործողութեան մեզի շնտակ չերենապուն համարը սինք: Հիմայ բուն դպրոցին իրական վիճակին վրայ խօսելու պիտի սկսինք: Մալն դպրոցին կարեւորութիւնն ու աշակերտաց ուսման վիճակին ինչ արժէք ունենայն համառօտ մը լուսաբանելէ ետքը, դպրոցին բարոյական բնաւորութեան վրայ մեր տեսութիւնն ըսենք: Ի վերջոյ եղբակայութիւն մը ու բովանդակութիւն մ'ընելով մեր յօդուածը կնքենք:

Մալն իրին վրայ վճիռ տալու կարող, և բնաւ կերպով մը մաքառող կողմերուն հետ յարաբերութիւն չունեցող, նա մանաւանդ կողմնակցութիւններ ըլլալը շատ քիչ կամ բնաւ չը գիտցող այցելուներու վրայ՝ դպրոցին նիւթական, ու աշակերտաց ուսման վիճակին ըրած տպաւորութիւնը տեսնենք: Մասնկ այցելուներ եղած են, և մինչև մօտ օրերս եղան, անանկ ժամանակ մը որ դպրոցին վերջին աստիճան ըք-

ման ժամանակն էր: Արդարեւ այցելու քննչի մը դպրոցին վրայով առած լոյսը քանի մը ժամեւրու արդիւնքն ըլլալով, իրեն վիճակը, մանաւանդ դպրոցին բարոյական բնաւորութիւնը, ճիշդ եղածին պէս չկրնար ցուցնել: Բայց և այնպէս՝ մեր ըսած այցելուներուն դպրոցին մը վիճակն հասկընալու պաշտօնական յարմարութիւնն ու կուսակցութեան ոգիէ ազատ ըլլալնուն պարագան, որով ենթակային կողմէն իրը տարբեր տեսնելու վտանգը վերցած է ըլլայ, մեզի իրաւունք կուտան ըսելու թէ ան քննութիւններուն անոնց վրայ ըրած տպաւորութիւնը չենք կարծեր թէ կեղծեալ վիճակի մը խաբող արդիւնքն եղած ըլլայ: Այցելու քննչին ըրէ՝ Փրկչի դպրոցին մէջ տեսած են՝ Հայաստանի և Փոքր Ասիոյ այլ և այլ կողմերէն Հայազգի մանկունք, կուսակցին մէյմէկ հնտի վերաբերու, բոկոտն. ճաշարանէն անցնելով անոնց սև հացն մէյմէկ փոքրիկ պնակի մէջ ձիթապտուղներն ալ տեսնողներ եղած են. բայց աս և ուրիշ ատոնց նման աղքատիկ երեւոյթներ ոչ միայն անոնց ան վարժարանին վրայ նուազտ համարում մ'ազգած չեն, այլ մանաւանդ ընդ հակառակը ան հաստատութիւնն անոնց համակրութիւնը շահած է:

Մսիկա փաստմըն է թէ Փրկչի վարժարանին իր աղքատ երեւոյթովն ու ազգին աղքատ սերունդին համար ըլլալով, տակաւին այնչափ կարեւոր է որ հարուստ ու շքեղ վարժարանի մը չափ խորին տպաւորութիւններ ընելու վսեմութիւնն ունի: Մսիկա կ'ըսենք անոնց համար որոնք իրերուն վրայ զգացումով կը նային և ոչ կիրքով:

Տղոց ուսման վիճակին գալով կ'ըսենք թէ որ և իցէ ուսման մէջ չափաւոր վիճակի մ'անդամ արժէքը ճանչցող, ու ինչ աշխատութեամբ յառաջ գալը փորձով գիտցող մը Փրկչի վարժարանին տղոց (ամենէն յառաջադէմ դասին համար կ'ըսենք, քանզի դպրոցին արդիւնքն ամենէն կատարեալ կերպով անոնց վրայ կրնայ տեսնուիլ) ուսման ներկայ իրական վիճակը չը կրնար չյարգել: Աս վիճակն, եթէ աճման ու զարգացման ընդունակ խմոր մը, աւելի հաստատուն ու գործնական ըլլալու բաւականութիւն ունեցող հիւմըն է, մեծ արժէք ունի: Արդ դպրոցին ան դասին ուսման վիճակն աս է: Սա ալ կ'ըսենք թէ, եթէ տան տղոց ինչ տեղեր և ինչ վիճակներու ու պարագաներու տակ ծնած

ընդունակութեանը նայելով՝ անոնց ասպարազային համար մինակ նախապատրաստող օգնութիւններ կրնան ըլլալ:

Դպրոցի մը մէջ բարոյական զգացումներու շարժում չկայ չկրնար ըսուիլ, երբոր անոր մէջ բարոյական, ընկերական և ընտանեկան սկզբունքներու վրայ հայեցողութիւն ու խորհրդածութիւններ ընելու ոգի մը կը նշմարուի: Եւ աս բանը մենք, քիչ մը յառաջ ըրած դիտողութիւններնու տեսութեամբ, տղոց ասպարազ բարոյական վիճակին համար՝ լոկ ներգործութիւններէ աւելի յուսալից կը գտնենք: Ով կը համարձակի ըսելու թէ կրնայ ասպարազանել որ յիշեալ Արժարանին մէջ մեր նկարածին պէս բարոյական շարժում մը չկայ: Եսիկա անհնարին է. դաստիարակութեան բնութիւնն անանկ է որ, որչափ պակասաւոր ըլլայ՝ տակաւին սկզբունք ստանալ տարու բեղմնաւոր է:

Մեր մինչև հիմա ըսածներէն հասկըցուեցաւ թէ, մեր նպատակը դպրոցին ներկայ իրական վիճակը կուրօրէն պաշտպանել չէ, այլ՝ միայն անոր իրական վիճակին մէջ բնաւ ազէ կ'բան մը չը տեսնող, և անիկա, ինչպէս ըսինք, մութ յոխուրու ձախորդ գոյներով ժողովուրդին առջին նկարելով աս վերջինին համակրութիւնն անոր վրայէն բոլորովին վերցնելու առաջնորդող ընթացքի մը շնորհ չըլլալը ցուցնել է: Հիմա ասկէ սա եղբակացութիւնը կը հասնենք:

Ե. Հայաստանի, փոքր Եսիոյ և ուրիշ Տաճկաստանի գաւառաբնակ Հայոց ամէն մասամբ խեղճ վիճակը լուսաւորութեան միջոցով լուսացնելու համար, ամենէն առջի բանն ան գաւառներուն բնիկներէն դաստիարակներ հասցընելու վարժատու (normal) դպրոց մ'ունենանք է:

Եսանկ դպրոց մը

1. Տաճկաստանի ներքին պարագաներէն նշելով, Պել-

այ մէջ մենկ կրնայ ըլլալ:

2. Ինչերոնի մենկ կրնայ ըլլալ:

Բ. Բանի որ Փրկչի վարժարանն աղէկ գէշ ասանկ վարժոցի մը բնութիւնն ունի, անոր մէջ ուսմանց նիւթերը՝ նուազեցնելով, և ուրիշ չափաւորութիւններ ընելով, ոչ միայն անիկա հասարակ թաղական դպրոցի մը աստիճանին իջեցնելու չէ, այլ մանաւանդ անիկա տարուէ տարի ճշմարտապէս վարժարան անուան արժանի երևնալու վիճակին բարձրացնելու է:

Ի վերջոյ բովանդակելով մեր յօդուածը կ'ըսենք. ազգը չկրնար աղնուանալ, գաւառաբը-

նակ Հայերն աս երկրին մէջ ամենէն ստորին վիճակներու ու գործերու ծառայելու հարկէն չեն կրնար ազատիլ. անոնք իրենց երկիրները հողագործութիւն, արուեստ ու վաճառակա նութիւն չեն կրնար ծաղկեցնել, վերջապէս ազգային տնտեսութեան, ուստի և ազգային հարստութեան երակները չեն կրնար գտնուիլ, մինչեւ որ աս նոր արթնութեան ժամանակը՝ դաստիարակութիւնը մեր ժողովուրդին ամենէն ստորին աստիճանէն չսկսի: Հարուստն ուղէ չուղէ պիտի կրթուի. անոր համար ընկերութիւն կապել, դպրոցներ բանալ, միջոցներ խորհիլ հարկաւոր չէ: Բնկերութեան մէջ հարուստին դիրքն անիկա կրթութեւն, յառաջ երթալու շարունակ կը մղէ. և եթէ չկրթուի յանցանքն իրենն է: Եղբատը ձեռնառուութեան կարօտ է. անիկա եթէ չկրթուի, յանցանքն ազգինն է: Ով Հայեր, դիտէք ինչ պարտաւորութիւն կայ ձեր վրայ:

Փրկչին իր վախճանին ծառայեցնելու ենք ըսելն ասոր դէմ փաստ չէ: Փրկչի վարժարանին մէջ անկարգութիւններ կան, մինչև հիմա ինչ արդիւնք տեսանք ըսելն ասոր դէմ փաստ չէ: Եղբն աղքատ է, Փրկչի վարժարանին համար այնչափ ծախքեր ընելու կարողութիւն չունի ըսելն ասոր դէմ փաստ չէ: Եղբն աղքատ է, եթէ աղքատ ազգը իր աղքատները չկրթեր, միշտ աղքատ պիտի մնայ, և աւելի աղքատ պիտի ըլլայ: Բայց աղբն աղքատ է ըսելու տեղ աղբն հարուստ է, աղբին ստացուածներն աղէկ տնօրինուած չեն, անպէտ և թերեւս անձնական նպատակներու վաճառուած են ըսելու ըլլանք, միթէ աւելի ճիշդ չըլլար:

Մեր սխալումը մինչև հիմա սա եղած է որ եղած բան մը պահպանելու տեղ, անոր թերութիւններուն համար մէկէն անկէ յուսահատելով կ'աւերենք: Եթէ բան մը նոր շինելու համար մէկ խորհիլ պէտք է, արդէն եղած բան մ'աւերելու համար տասը խորհիլ հարկաւոր է: Մենք կը փափաքինք ու կը յորդորենք որ բոլոր ցրտացած սրտերուն եռանդը Փրկչի վարժարանին վրայ արժարծի. ազգին ասպարազ խորհրդներուն ուշադրութիւնն անոր վրայ կը հրաւիրենք: Մեր բարեբարութիւն սիրող հարուստներուն խղճին կը բողբենք որ իրենց գութը Հայ սերունդին յառաջադիմութեան որ և իցէ յուսոյ նշոյլ մը տուող նպատակներու դէմ չփակեն: Արսեցիները կը յորդորենք որ իրենց ա-

Փիլիսոփաներէն ոմանք մարդս ան աստի՜
ճան նուաւստացնել մտաբերեցին, որ անիկա ա-
նասնոց հետ հաւասար ըրին: Ուրիշները կար-
ծեցին թէ մարդս անասնոց հետ հաւասար բան
մ'ամենեւին չունի: Ոմանք կը կարծեն թէ մար-
դուս կարողութիւններն արտաքին տպաւորու-
թիւններէ ու զիպուածական պարագաներէ յա-
ռաջ կուգան: մինչդեռ ուրիշները կը հաւա-
տան թէ մարդոց գոյութիւնն, ու ան գոյու-
թեան բոլոր երևոյթիւնները նախասահմանութեան
մը արդիւնքն են: Մենք քանի մը մասնաւոր
բաներ կ'ուզենք յիշել սա մեծ սխալմունքին նը-
կատմամբ, որով արդի դաստիարակութեան ա-
խոյեաններէն ոմանք կը պնդեն թէ նորածին տը-
ղաք ճերմակ թուղթ են, որուն վրայ ուզած
բաներնին կրնան տպաւորիլ: Բայց կ'ըսենք թէ
եթէ սա ենթադրութիւնը ճշմարիտ է, ինչո՞ւ
համար մի և նոյն ընտանիքի տղաք այլ և այլ մը-
տաց ու բարոյից տէր կ'ըլլան: Ինչո՞ւ համար
ուսուցիչներ իրենց յատուկ տաղանդներն ամէն
տղու չեն կրնար միօրինակ հաղորդել: Ինչո՞ւ
համար ամէն քերթող Հոմերոս մը չէ: ամէն
երաժիշտ Հանդէլ մը, Մոզար մը, Հայ-
տըն մը չէ: ամէն պատմագիր Տակիտոս մը
չէ: ամէն խօսող Ղիմոսթենէս մը չէ: ամէն
նկարիչ Ռաֆայէլ մը չէ: Աստարեւութեան
տանող կանոններն յայտնի ըլլալով, անոնք գոր-
ծադրելն ամէն մարդու համար զիւրին ըլլալու
էր, եթէ բնածին կարողութիւններ հարկաւոր
եղած չըլլային: Ուստի փորձառութիւնը գլխու-
վին կը ստիպէ մեզ որ վերն յիշուած հայեցո-
ղական կարծիքները չընդունինք: Ի պաշտօնէ
դաստիարակութիւն ընելու պարտաւորուած
մարդիկ ստիպուած են խոստովանելու թէ ի-
րենց դաստիարակած տղոց վրայ յառաջ բերել
ուզած տաղանդներն ու գգացումներն յառաջ
բերելու կարող չեն եղած: Բնդ հակառակն ա-
նոնք որ ասոր հակառակը կը պնդեն, ըսածնուն
փորձը մինչև հիմա իրօք ցուցուցած չեն: այ-
սինքն խումբ մը տղոց վրայ մի և նոյն չափով
մտաւոր կամ բարոյական վիճակ մը յառաջ բե-
րած չեն, որն որ իրենց դաստիարակութեանն
արդիւնքը կամ պատուէն եղած ըլլայ: Ուստի կը
համարձակինք ըսելու թէ անոնց ըսածը բնու-
թեան հակառակ է, ըստ որում փորձն անոր
հակառակը կը հաստատէ:

Դաստիարակութեան ուրիշ պաշտպանները
կ'ուզեն մեզ համոզել թէ մարդոց կանուխ հա-

սակին մէջ եղած առջի տպաւորութիւնները
մտքին ուրոշ ուղղութիւն մը կուտան: այսինքն
թէ տղոց վրայ եղած առջի տպաւորութիւնն
ընն անջնջելի կերպով անոնց ապագայ կեանքին
մէջ արդիւնաւոր են: Մենք ան տպաւորու-
թիւններուն ազդեցութիւնը չենք ուրանար:
բայց ընդհանրապէս անանկ չէ, ինչպէս որ կ'են
թաղթուի: Տղաք իրենց կանուխ հասակին մէջ
գրեթէ բոլորովին կնիկ մարդոց խնամքին յանձ-
նուած են: բայց և այնպէս ան մի և նոյն սեռի
դաստիարակներուն, այսինքն կանանց, ձեռքին
տակ, մանչ ու աղջիկ տղաք իրենց խիստ մա-
տաղ մանկութենէն իրենց որոշ, այսինքն այրա-
կան կամ կանացի բնաւորութիւնները կը ցու-
ցնեն: և սա երկու սեռի անհատներուն տար-
բերութիւնն անոնց բոլոր կեանքին մէջ կը շա-
րունակուի: Մանչ և աղջիկ տղաք տպաւորու-
թիւն մ'ընդունելու կարող եղածնուն պէս, իս-
կոյն անոնց վրայ խառնուածքի և ընդունակու-
թեան պէսպիսութիւն կամ զանազանութիւն
մը բացայայտ կը տեսնուի: Տղաք ալ չափահաս
մարդոց պէս մի և նոյն արտաքին պարագաներէ,
իրենց սեռին տարբերութեանը համեմատ, այլ
և այլ կերպով կը զգածուին: Դարձեալ՝ զի-
տեղ արժան է թէ տպաւորութիւններն աւելի
կամ նուազ մշտատու են: ըսել կուզենք թէ մի-
օրինակ չեն, այլ խիստ տարրամ տւողութիւն
կամ հաստատութիւն մ'ունին: Մեր հասուն
հասակին մէջ անգամ, որ մտքին գործունէու-
թեան ամէնէն ուժով ժամանակն է, որչափ
ստեպ կը պատահի որ ատեն մը խիստ կատար-
եալ կերպով մեզն ընտանի և ծանօթ եղած բան
մը, յետոյ կը մոռնանք այնպէս՝ որպէս թէ բը-
նաւ գիտցած չըլլայինք: Ուրեմն ինչպէս կըր-
նանք հաւատալ թէ, անանկ հասակի մը մէջ
ուր միտքը գրեթէ անգործ է, տղու մը վրայ
եղած տպաւորութիւններն անոր բոլոր կեան-
քին մէջ անոր բնաւորութիւնը կամ մտաւոր ըն-
դունակութիւնները կ'որոշեն: Ետը հակառակ
շատ յայտնի ու ծանօթ բան մըն է թէ շատ
մարդիկ կեանքերնուն առջի հասակներէն մե-
կուն մէջ ինչ որ էին, յետ այնորիկ անկէ մե-
ծապէս տարբեր կամ նաեւ անոր հակառակ ե-
ղած են: Ուստի հարկ է ընդունիլ թէ վերը
յիշուած կարծիքը թէ մարդոց ապագայ կեան-
քը բոլորովին անոնց տղայութեան մէջ ընդու-
նած տպաւորութիւններէն կախում ունի, փոր-
ձով ապացուցուած չէ:

